

ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ПОЛІТИЧНОЇ МЕРЕЖІ»

Досліджується поняття «політичної мережі» як підходу до аналізу політичних процесів. Здійснюється загальна характеристика чинників та особливостей функціонування політичних мереж, обґрунтовується доцільність використання даної концепції.

Ключові слова: політична мережа, конструктивістський підхід, теорія раціонального вибору, корпоративізм, політичні актори, державний менеджмент, мережеві ресурси.

Исследуется понятие «политической сети» как подхода к анализу политических процессов. Производится общая характеристика факторов и особенностей функционирования политических сетей, обосновывается целесообразность использования данной концепции.

Ключевые слова: политическая сеть, конструктивистский подход, теория рационального выбора, корпоративизм, политические актеры, государственный менеджмент, сетевые ресурсы.

A term «political networks» as an approach to political processes analysis is being researched. General characteristic of factors and peculiarities of political networks functioning is being conducted, appropriateness of the given conception application is being justified.

Key words: political networks, constructionist approach, theory of rational choice, corporatism, political actors, state management, networks resources.

За останній час усе більше зростає інтерес вітчизняних теоретиків і практиків до політичних мереж. Варто зазначити, що «політична мережа» це досить нове поняття, яке є об'єднаним для ряду елементів, які в сукупності і стали називати «політичною мережею».

Спочатку дослідження з політичних мереж сприйняли як епістемологію позитивістів, розглядаючи мережі як соціальні структури, вивчаючи які можна визначати переконання, інтереси та дії індивідів. Уважалося, що мережі, до яких належать індивіди, встановлюють зміст їх переконань та інтересів. Альтернативою цієї точки зору є конструктивістський підхід, представники якого стверджують, що переконання та дії індивідів не визначають їх «об'єктивну» позицію в організації або мережі. Скоріше їх переконання та дії конструюють природу організації або мережі. Завдяки розвитку даного напрямку дослідження мереж стало можливим ввести в науковий обіг і теоретично розробити концепт «політична мережа» [5].

Актуальність цієї тематики полягає в необхідності детального аналізу поняття політичної мережі в умовах сучасного динамічного розвитку держав світу.

На Заході дослідженням політичних мереж займалися: Р. Родес [13; 14; 15] та його послідовники

Т. Берцель [8; 9], Д. Марш [12], Л. Отул [11] та багато інших. Серед вітчизняних дослідників дану проблему розглядають С. Ю. Барсукова [1], С. В. Бирюков [2], О. В. Молодцов [4], В. С. Сергеев [5], Л. В. Сморгунів [6; 7], В. В. Дементьев [3] і деякі інші.

Деякі автори припускають, що аналіз політичних мереж може стати більш пояснювальним, якщо об'єднати його із здобутками теорії раціонального вибору [10; 15]. Тут основним аргументом є те, що аналіз політичних мереж має містити чітку модель учасника, щоб трактування було переконливим. Тобто політичні мережі цілком можливо сприймати як установи.

Спираючись на попередні дослідження, у статті ставиться мета – здійснити детальний теоретичний аналіз поняття «політичної мережі», а також дати загальну характеристику особливостей її функціонування.

Політична мережа з'являється як аналітичний інструмент вивчення нестійкості та відкритості взаємодії безлічі політичних акторів, об'єднаних спільним інтересом, взаємозалежністю, добровільним співробітництвом та рівноправ'ям. Розкриваючи методологічну сутність конструктивістського підходу, Р. Родес визначає, що, по-перше, метод політичних мереж є сучасним варіантом інституціонального підходу, по-друге, інститу-

ціональна складність і конкуренція інституціональних програм є матеріалом для політичних мереж [14, с. 12].

З питань визначення поняття «політична мережа» між дослідниками немає особливих розбіжностей. У цілому зрозуміло, що це поняття може бути сформульовано шляхом визначення учасників, що складають мережу, та характеру стосунків між ними. На відміну від понять система або структура, тут акцент робиться на активній і усвідомленій взаємодії акторів, які формують політичне рішення та беруть участь в його виконанні [6, с. 102].

Разом з тим і ринок, і традиційне ієрархічне управління не виключають цієї активності і усвідомленості учасників, які формують ці зв'язки. Отже, політичні мережі мають володіти певними якостями, які б відрізняли їх як нову форму управління. Приведемо ряд суджень з приводу даного твердження [6, с. 102].

Для Р. Родеса політичні мережі формуються в різних секторах політики сучасної держави і являють собою комплекс структурних взаємовідносин між політичними інститутами держави і суспільства. Він підкреслює значення саме інституційної складової політичної мережі і її обмеженість певними секторальними інтересами. Родес уключає в розгляд і обмін ресурсами між членами мережі в процесі налагодження стосунків [12, с. 10–13].

Таня Берцель, аналізуючи дві школи в концепції політичних мереж – німецьку та англосаксонську, дає наступне визначення: «Політична мережа являє собою набір відносно стабільних взаємовідносин по природі неієрархічних і взаємозалежних, що пов'язує множинність акторів, які поділяють відносно політики загальні інтереси і які обмінюються ресурсами для того, щоб продвинути ці інтереси, визнаючи, що кооперація є найкращим способом досягнення спільних цілей» [8, с. 254].

Л. Отул пропонує наступне визначення. У більш конкретному сенсі мережі включають корпоративні ставки між агентами, міжуправлінські структури програмного менеджменту, складну множину угод та державно-приватне партнерство. Вони також уключають системи надання послуг, засновані на комплексі провайдерів, який може включати публічні агентства, приватні фірми, неприбуткові і навіть засновані волонтерами організації, всі з яких пов'язані взаємозалежністю та інтересами, закріплені певною спільною програмою [6, с. 103]. Тут показано різницю між елементами мереж, які пов'язані із прийняттям рішення з політичних питань, і тими елементами, які на основі цих рішень надають послуги [6, с. 103–104].

Як уже зазначалося, існують дві основні школи, які використовують мережевий підхід в якості методології дослідження політики. Англосаксонська школа вважає плідним використання мережевого підходу при вивченні взаємодії держави та зацікавлених груп. Тут концепція політичних мереж протиставляється плюралістич-

ному і корпоративістському підходам, які використовуються для посередництва інтересів [7].

Р. Родес та Д. Марш, які, частіш усього, згадуються в якості представників цієї дослідницької школи, відносять концепцію політичних мереж до концепції середнього рівня. Під цим ми розуміємо, що цей концепт забезпечує зв'язок між мікрорівнем аналізу, який має справу з роллю інтересів та правління стосовно політичних рішень, та макрорівнем, який концентрується на більш широких питаннях стосовно розподілу влади в сучасному суспільстві [12, с. 1].

Німецька школа звертає увагу на мережі в політиці як сучасну форму державного управління, яка відрізняється від ієрархії та ринку. В цьому відношенні концепція політичних мереж бере свій початок з тієї ж основної ідеї, що і новий державний менеджмент: сучасній державі не вдається забезпечити задоволення суспільних потреб, існує нагальна потреба в зміні ієрархічного адміністрування на нову форму правління. Але якщо державний менеджмент у пошуках нових підходів робить акцент на ринковій економіці, то теорія політичних мереж намагається базуватися, враховуючи комунікативні процеси постіндустріального суспільства і демократичну практику сучасних держав [7].

Як підкреслює Т. Берцель, для виробництва суспільних благ держава все більше і більше залежить від інших акторів і субсистем; у цій ситуації взаємозалежності між суспільними та приватними акторами ані ієрархія, ані ринок не являються ефективними структурами для координації інтересів і ресурсів різних акторів, уключених у процес виробництва політичних рішень; як результат домінантною моделлю управління стають політичні мережі [9, с. 358].

Мережевий підхід до політики та управління буде свою дослідницьку стратегію, виходячи з нового характеру стосунків між державою і суспільством, між публічною та приватною сферами суспільного життя.

Підґрунтям теорії політичних мереж слугують наступні характеристики.

По-перше, теорія політичних мереж реконструює відносини між державним управлінням та сучасним суспільством [6, с. 100].

По-друге, теорія політичних мереж відновлює зв'язки між управлінням та політикою [6, с. 100].

По-третє, вчені, які розробляють теорію політичних мереж, додають до своїх роздумів моральний вимір управління і процесу виробництва політичного рішення [6, с. 101].

По-четверте, хоча поняття «інститут» грає значну роль в теорії політичних мереж, однак не інститути, а саме зв'язки складають основу розгляду: «Напевно, всі аналітики теорії мереж поділяють твердження, що завершене пояснення деяких соціальних феноменів вимагає знання взаємовідносин між системними акторами» [6, с. 101].

Яким чином визначаються мережі і політичні мережі? «Мережа ... складається із акторів та

стосунків між ними, а також із визначень дій, ресурсів і залежностей між ними», – пишуть Х. Хакансон та Я. Йохансон [6, с. 102].

По-н'яте, в теорії політичних мереж проблема ефективності управління розглядається не в аспекті відношення «цілі – засоби», а в аспекті відношення «цілі – процеси» [6, с. 102].

Модель політичної мережі (модель політико-адміністративних мереж) об'єднує переваги плюралістичної та некорпоративістської моделей представництва інтересів та одночасно позбавлена їхніх недоліків. Основними її перевагами вважається розгляд взаємодії держави та суспільства з точки зору теорії середнього рівня, тобто з позицій взаємовідносин множини окремих публічно-управлінських, бізнесових та громадських структур. Фокус аналізу спрямовано на відносинах, а не на суб'єктах та інституціях, що можна вважати основною особливістю політичної мережі. У цій моделі важливе значення надається формуванню спільного інтересу, добровільному співробітництву соціальних акторів на основі довіри, їхньої взаємозалежності та рівноправ'я [4].

Усі учасники мережі вважаються рівноправними носіями відповідальності та зобов'язань, що теоретично виключає використання ресурсів тиску. Велике значення надається феномену довіри, оскільки розпорощення ресурсів і демократичні процедури узгодження рішень значно ускладнюють мережеве співробітництво, якщо не досягнуто високого рівня довіри між учасниками мережі [4].

Дослідники мережевого підходу Девід Тоук і Девід Марш указують на інші особливості мережевого підходу, виділяючи п'ять основних пунктів, які вимагають з'ясування наступних чинників:

1) структури мережі, щоб знати хто є учасником мережі;

2) наявності ресурсів у учасників мережі;

3) наскільки ці ресурси відображають структурні позиції акторів та хто представляє їх інтереси;

4) чи буде взаємний обмін ресурсами просувати інтереси всіх учасників мережі;

5) чи буде зміна структури мережі позначатись на інтересах учасників мережі [4].

Позитивна відповідь на більшість з цих питань засвідчуватиме про можливість формування та ефективність функціонування політичної мережі. У політичній мережі ключові позиції займає той актор, який контролює значимі ресурси.

До них належать:

а) економічні ресурси (матеріальні, грошові ресурси, блага для споживання, умови для отримання грошових доходів);

б) інформаційні ресурси (знання);

в) адміністративні та політичні ресурси (призначення на посаду, прийняття політичних рішень, законодавчих та інших нормативно-правових актів тощо);

г) особистісні якості соціального актора, які дозволяють максимізувати вигоди для іншого актора [3, с. 94, 95].

Політична мережа як родове поняття являє собою:

– *по-перше*, структуру управління публічними справами, яка поєднує державу та громадянське суспільство;

– *по-друге*, вона є сукупністю різноманітних акторів соціальної дії – державних, громадських та бізнес-організацій і закладів, які мають певний спільний (корпоративний) інтерес у конкретній сфері суспільної діяльності;

– *по-третьє*, вони (актори) вступають у взаємодію на добровільних засадах;

– *по-четверте*, формою їх взаємодії є вироблення угод та контрактів для взаємо-зацікавленого обміну ресурсами, якими володіють її учасники;

– *по-п'яте*, учасники мережі мають рівні права у формуванні рішень;

– *по-шосте*, мережа є структурою, що складається з набору контрактів, які виконуються на основі формальних та неформальних правил комунікації;

– *по-сьоме*, мережа є відносно сталим та впорядкованим механізмом зв'язку між інститутом влади і соціальним середовищем, сукупністю каналів, через які здійснюється обмін ресурсами [2, с. 16, 17].

Р. Родес і Д. Марш створили типологію, у якій політичні мережі – це загальний термін, що позначає різноманіття видів мереж, які існують, починаючи від стабільних, високо інтегрованих політичних співтовариств із обмеженим складом, і закінчуючи нестабільними слабо інтегрованими проблемними мережами з великою кількістю учасників [13, с. 182–188].

Мережі передбачають для своїх членів наявність певних спільних цілей і загального світогляду [5]. Така «зв'язаність», у свою чергу, надає можливості для передачі й обміну досвідом, що є важливим атрибутом для розвитку новацій і конкуренції [10].

У політичній мережі важливе значення має довіра між учасниками взаємодії, роль якої як обов'язкового компонента мережі була підкреслена у дослідженнях П. Бурдьє, Ф. Фукуями і П. Штомпки [4]. У випадку політичних мереж йдеться не про міжособистісну, а вимушену довіру, яка ґрунтується не на вірі в індивідуальну чесність людини, а на сподівання щодо спроможності мережі примусити індивіда дотримуватись умов та правил взаємодії [1, с. 53].

Таким чином, політичні мережі володіють рядом характеристик, які відрізняють їх від інших форм управлінської діяльності у сфері публічних потреб та інтересів.

По-перше, мережі є такою структурою управління публічними справами, яка зв'язує державу і цивільне суспільство. Ця структура емпірично спостережувана і теоретично описується як безліч різноманітних державних, приватних, суспільних організацій і установ, які мають деякий загальний інтерес [6, с. 104].

По-друге, політична мережа складається для вироблення угод у процесі обміну тими, що є у її акторов ресурсів. Це означає, що існує взаємна зацікавленість учасників мережі один в одному. Ресурси можуть бути розподілені нерівномірно, але незалежно від ступеня їх концентрації і певного домінування ряду учасників мережі останні вимушені вступати у взаємодію. Між учасниками мережі існує ресурсна залежність [6, с. 104].

По-третє, важливою характеристикою політичної мережі виступає загальний кооперативний інтерес. Багато дослідників підкреслюють цю межу особливо, оскільки вона відрізняє дану регулятивну систему від ринку, де кожен учасник переслідує перш за все свої власні інтереси [6, с. 104].

По-четверте, з погляду вироблення політичних рішень учасники мережі не шикуються в деяку ієрархію, де яка-небудь організація має перевагу з погляду її владної позиції. Усі учасники мережі рівні з погляду можливості формування сумісного рішення з питання, що цікавить. Тут спостерігаються не вертикальні, а горизонтальні відносини [6, с. 104].

По-п'яте, мережа являє собою договірну структуру, що складається з набору контрактів, що виникають на основі узгоджених формальних і неформальних правил комунікації. У політичних мережах діє особлива культура консенсусу. У цілому політична мережа є системою державних і

недержавних утворень в певній сфері політики, які взаємодіють між собою на основі ресурсної залежності з метою досягнення загальної згоди по тому, що цікавить всіх політичному питанню, використовуючи формальні і неформальні норми [6, с. 104].

Отже, враховуючи все вищенаведене, можна зробити висновок, що політичні мережі є невидимі, але вони несуть тягар відповідальності за діяльність всіх політичних інституцій, адже завдяки їм підтримується різноспрямований зв'язок між усіма елементами політичної сфери. Політичні мережі є нормативною системою, яка включає сукупність правил, норм поведінки суб'єктів політичного процесу, що має стратегічну спрямованість. Політичні мережі характеризуються відсутністю чітко вираженої соціальної ієрархії, що, у свою чергу, виступає основною закономірністю і мотиваційною основою ухвалення управлінських рішень.

Розповсюдження політичних мереж обумовлене зниженням ролі державного суверенітету в системі сучасного міжнародного порядку на фоні зростання ролі транснаціональних корпорацій, глобальних мереж співробітництва груп інтересів, трансграничної злочинності і міжнародних неурядових організацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барсукова С. Ю. Вынужденное доверие сетевого мира / С. Ю. Барсукова // Полис : Полит. исслед. – 2001. – № 1. – С. 52–60.
2. Бирюков С. В. Региональная политическая власть : от концептов к интегративной модели / С. В. Бирюков // Вест. Моск. ун-та. – 2003. – № 1. – С. 3–24. – (Сер. 18. «Социология и политология»).
3. Дементьев В. В. Экономика как система власти / В. В. Дементьев / М-во образования и науки Украины. Донецкий нац. технический ун-т. – Донецк : Изд-во «Каштан», 2003. – 404 с.
4. Молодцов О. В. Сутність політичної мережі як моделі представництва та реалізації інтересів суб'єктів територіального розвитку [Електронний ресурс] / О. В. Молодцов. – Режим доступу до документу: www.nbuv.gov.ua/e-journals/dutp/2006-1/txts/.../06movstr.pdf
5. Сергеев В. С. Конструктивістський підхід до дослідження політичних мереж [Електронний ресурс] / В. С. Сергеев. – Режим доступу до документу : www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_42/.../P10_doc.pdf
6. Сморгунов Л. В. Современная сравнительная политология : [учебник] / Л. В. Сморгунов. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2002. – 472 с.
7. Сморгунов Л. В. Политические сети, информационные технологии и публичное управление: переход от концепции «E-Government» к «E-Governance» [Електронний ресурс] / Л. В. Сморгунов. – Режим доступу до документу : infosoc.ru/2005/thes/68.pdf
8. Borzel T. Organizing Babylon – on the Different Conceptions of Policy Networks / T. Borzel // Public Administration. – 1998a. – Vol. 76. – № 2.
9. Borzel T. Rediscovering Policy Networks as a Form of Modern Governance / T. Borzel // Journal of European Public Policy. – 1998. – Vol. 5. – № 2.
10. Dowding K. Model or metaphor? A critical review of the policy networks approach / K. Dowding // Political Studies. – 1995. – Vol. 43. – P. 136–158.
11. O'Toole, L. J. (Jr.). Rational choice and policy implementation: implications for interorganizational network management / L. J. O'Toole (Jr.) // American Review of Public Administration. – 1995. – Vol. 25. – P. 43–57.
12. Rhodes R., Marsh D. Policy Network in British Politics. A Critique of Existing Approaches // Policy Network in British Government / Ed. by D. Marsh and R. Rhodes. Oxford : Clarendon Press, 1992.
13. Rhodes, R.A.W. New directions in the study of policy networks / R.A.W. Rhodes, D. Marsh // European Journal of Political Research. – 1992. – Vol. 21, № 1. – P. 181–205.
14. Rhodes, R.A.W. Understanding governance policy networks, governance, reflexivity and accountability / R.A.W. Rhodes. – Buckingham : Open University Press, 1997. – 220 p.
15. Scharpf F.W. Games real actors could play : the challenge of complexity / F.W. Scharpf // Journal of Theoretical Politics. – 1993. – № 3. – P. 277–304.

Рецензенти: Колісниченко А. І., д.і.н., професор;
Левченко Л. О., к.політ.н., доцент.